

ՏԱԹԵՎ ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐ

**ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՉԻ
ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ**

Հետազոտության թեմա՝ Ներառական կրթության իրականացման
առանձնահատկությունները և առկա դժվարությունները

Հետազոտող ուսուցիչներ՝
Լատիրա Գաբրիելյան
Անուշ Հայրիկյան
Անահիտ Բեգլարյան
Էմմա Մելքոնյան
Ռուզաննա Հայրապետյան

Երևանի հ. 197 հիմնական դպրոց ,Գեղարդի միջնակարգ դպրոց

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն.....	3
Ներառական կրթության գաղափարախոսությունը և մարտահրավերները.....	4
Հասկացություն ներառական կրթության մասին.....	12
Ներառական կրթության անհրաժեշտությունը	
Ինչու է պետք ներառումը.....	14
Ներառական կրթության վերաբերյալ թյուր պատկերացումներ և մտահոգություններ: Փաստարկներ դրանց դեմ.....	15
Համընդհանուր ձևավորում, համընդհանուր ներառական կրթություն.....	17
Եզրակացություն.....	22
Օգտագործված գրականության ցանկ	23

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներառական կրթություն իրականացնող դպրոցների ցանկի ավելացմանը զուգընթաց բարեփոխումներ են տեղի ունենում կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող (ու) երեխաների կրթական կարիքի ընթացակարգերում՝ ուսումնասիրության կարիք ունի ԿԱՊԿ երեխաների կրթական միջավայրում սոցիալականացման հնարավորությունների ընդլայնումը:

Այս համակարգում դեռևս առկա են մի շարք բացթողումներ և խնդիրներ, որոնք ընդհանուր առմամբ անդրադառնում են ներառական կրթության որակի վրա, և այն երբեմն կրում է ձևական բնույթ: Կարծում ենք, որ նման խնդիրների պարզումը և բարձրաձայնումը ևս մի առիթ է դրանց մասին խորհելու, դրանց լուծման ուղիները որոնելու և կիրառության մեջ դնելու տեսանկյունից:

Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել ներառական կրթության իրականացման գործընթացի սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները կրտսեր դպրոցում: Հետազոտության առարկան է ներառական կրթության իրականացման գործընթացը և ներառական կրթության իրականացման գործընթացի սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները կրտսեր դպրոցում:

**ՆԵՐԱՌԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ**

«Եթե դուք վստահ չեք, թե ուր եք գնում, ապա
ամենայն հավանականությամբ կհայտնվեք
մեկ այլ տեղում: Եթե դուք չզիտեք, թե ուր եք
գնում, ապա լավագույն քարտեզներն անգամ չեն օգնի ձեզ»:

Ռոբերտ Մագեր (հոգեբան, գրող, մանկավարժ)

Հասկացություն ներառական կրթության մասին

Այսօր աշխարհում կա մտավոր կամ ֆիզիկական հաշմանդամությամբ մոտ կես միլիարդ մարդ: Այդ անձինք հաճախ սահմանափակված են ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ սոցիալական արգելքներով, որոնք մեկուսացնում են նրանց հասարակությունից և հնարավորություն չեն տալիս ակտիվորեն մասնակցելու իրենց երկրի զարգացմանը: Հաշմանդամների մոտ 80 տոկոսն ապրում է զարգացող երկրներում: Այս ներուժը ուղղորդելու և իրացնելու բանալին մարդկանց մտածելակերպում է. վիճակը փոխելու համար անհրաժեշտ է կրթել հասարակությանը և սերմանել հարգանք բոլոր մարդկանց իրավունքների հանդեպ:

ՀՀ-ում ԿԱՊԿ անձանց կրթության մասին օրենքը և համապատասխանաբար՝ ներառական կրթության ՀՀ ծրագիրը ընդունվել է 2005թ-ին:¹Օրենքը ներառական կրթությունը սահմանում է որպես ԿԱՊԿ անձանց կրթության համար առանձնահատուկ պայմանների ապահովման միջոցով նրանց համատեղ ուսուցումը հանրակրթական եւ մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում՝ նման պայմանների կարիք չունեցող անձանց հետ: Օրենքի այս սահմանումը արդեն իսկ ենթադրում է, որ խոսքը գնում է ոչ թե բոլոր աշակերտների համար հավասար կրթական հնարավորությունների ստեղծման և առանձնահատկություններից բխող

---

¹Հայաստանի Հանրապետության օրենքը կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց կրթության մասին, <http://edu.am/index.php?id=97&topMenu=-1&menu1=85&menu2=89&arch=0#g3>

կարիքների բավարարման մասին, այլ պարզապես համատեղ ուսուցման կազմակերպման և ավելին, ԿԱՊԿ անձանց համար առանձնահատուկ պայմանների ստեղծման մասին: Այլ կերպ ասած, դպրոցը ապահովում է ինտեգրում՝ համատեղ ուսուցման կազմակերպման միջոցով, այլ ոչ թե բոլոր աշակերտների համար հավասար հնարավորությունների ապահովում:

Ներառական (ինկլյուզիվ) կրթությունը մի հասկացություն է, որը գործածվում է հանրակրթական (զանգվածային) դպրոցներում սահմանափակ հնարավորություններով երեխաների ուսուցման գործընթացը կազմակերպելիս:

Ներառական կրթության հիմքում ընկած է այն գաղափարախոսությունը, որը բացառում է երեխաների ցանկացած խտրականություն, ապահովում է հավասար վերաբերմունք բոլոր մարդկանց նկատմամբ, բայց ստեղծում է հատուկ պայմաններ կրթական հատուկ պահանջմունքներ ունեցող երեխաների համար:

Փորձը ցույց է տալիս, որ կրթական ցանկացած կոշտ համակարգից երեխաների ինչ-որ մասը դուրս է մնում, քանի որ համակարգը պատրաստ չէ այդպիսի երեխաների ուսուցման անհատական պահանջմունքների բավարարմանը: Այս հարաբերությունները կազմում է դպրոցահասակ երեխաների ընդհանուր թվի 15%-ը, և այսպիսով, դուրս մնացած երեխաները մեկուցացվում և հեռացվում են ընդհանուր համակարգից: Պետք է հասկանալ, որ ոչ թե երեխաներն են անհաջողության մատնվում, այլ համակարգն է հեռացնում երեխաներին: Ներառական մոտեցումները կարող են աջակցել այդպիսի երեխաներին ուսման մեջ հաջողության հասնելուն, ինչը նրանց համար լավ կյանքի հնարավորություններ կընձեռնի:

Ներառական կրթությունը ընդհանուր կրթության զարգացման գործընթաց է, որը ենթադրում է բոլորի համար կրթության մատչելիություն՝ երեխաների տարբեր կարիքներին հարմարվելու առումով, ինչն ապահովում է սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաների համար կրթության մատչելիություն:

Ներառական կրթությունը որդեգրում է երեխայակենտրոն մեթոդաբանություն՝ համաձայն որի բոլոր երեխաները ուսուցման տարբեր պահանջմունքներով անհատականություններ են: Ներառական կրթությունը դասավանդման և ուսուցման ոլորտում ջանում է մշակել այնպիսի մոտեցումներ, որոնք ուսուցման տարբեր

պահանջմունքներ բավարարելու հարցում կլինեն առավել ճկուն: Եթե ներառական կրթության ներդրված փոփոխությունների արդյունքում դասավանդումն ու ուսուցումն ավելի արդյունավետ դառնան, ապա կշահեն բոլոր երեխաները (ոչ միայն կրթական հատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաները):

Ներառական դպրոցներում ուսուցումը հնարավորություն է ընձեռնում երեխաներին ձեռք բերել գիտելիքներ մարդու իրավունքների մասին (թեպետ դա նրանց հատուկ չի դասավանդվում), իսկ դա հանգեցնում է խտրական դրսևորումների նվազեցման, քանի որ երեխաները սովորում են ճիշտ հարաբերվել իրար հետ, ճանաչել և ընդունել միմյանց տարբերությունները:

Ներառական կրթության անհրաժեշտության հիմնավորումը

- Մարդու իրավունքների և երեխաների իրավունքների հարցերում եղած պարտավորությունները պետք է հավասարապես քննարկվեն: • Այն բանի վերլուծությունը, ինչը բացահայտում է յուրաքանչյուր երեխայի իրական հետաքրքրությունները, որոշում է, թե երեխայի համար ինչն է բարիք: Փաստերը խոսում են այն մասին, որ ինստիտուցիոնալ խնամակալությունը (օրինակ՝ գիշերօթիկներում, գիշերօթիկ դպրոցներում) ոչ միշտ է համապատասխանում խնամակալվող մարդկանց շահերին: • Տվյալների վերլուծությունը հավաստում է, որ սոցիալական ծառայությունների գործունեությունը լավանում է այն բանի արդյունքում, երբ դառնում է առավել ճկուն ու հարմարվող:
- Այն դեպքերում, երբ ռեսուրսները սահմանափակ են, արդյունքը կարող է ձեռք բերել ատանց լրացուցիչ ռեսուրսների, եթե մասնակիցների վերաբերմունքը և վարքագիծը համապատասխանում են ներառման մեթոդաբանությանը:
- Կարևոր է իմանալ ներառական կրթության որոշ հանգուցային սկզբունքներ թեկուզ նրա համար, որ համակարգը «չարտահանվի» մեկ այլ մշակույթ և հանրություն, այլ իրացվի հենց սեփական գաղափարների և ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա:
- Երեխաները գնում են իրենց համայնքի (տան մոտ գտնվող) մանկապարտեզ և դպրոց:

- Վաղ միջամտության ծրագրերն իրականացվում են ներառման սկզբունքի հիման վրա և պատրաստում են ինտեգրատիվ (ռուսոստանյան պրակտիկայում՝ «գուգակցված») մանկապարտեզներ: Ուսուցման սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող բոլոր երեխաները պետք է ունենան մանկապարտեզում տեղի իրավունք:
- Մեթոդաբանությունը մշակվում է տարբեր ընդունակություններով երեխաների ուսուցմանն աջակցելու համար (սրանով լավանում է ոչ միայն հատուկ պահանջմունքներով երեխաների ցուցանիշները):
- Բոլոր երեխաները մասնակցում են այն բոլոր միջոցառումներին, որտեղ դասարանը և դպրոցական միջավայրը (մարզական միջոցառումներ, ներկայացումներ, մրցումներ, էքսկուրսիաներ և այլն) ներառական է:
- Անհատական ուսուցումը աջակցության է արժանանում ուսուցիչների, ծնողների և այլ մասնագետների համատեղ աշխատանքի շնորհիվ:
  - Ներառական կրթությունն օգնում է կանխելու երեխաների նկատմամբ խտրականությունը և ստանում է հատուկ պահանջմունքներով երեխաներին՝ իրենց համայնքների և ողջ հասարակության իրավահավասար անդամներ լինելու նրանց իրավունքում:

Ներառումը մոտեցում է, որի դեպքում հաշվի է առնվում աշակերտների բազմազանությունը, որի ժամանակ ուսումնական պլաններն ու նպատակները հարմարեցվում են նրանց ընդունակություններին ու պահանջմունքներին: Այդ պրոցեսում կարևոր է ուսուցիչների ու հատուկ մանկավարժների դերը, ովքեր իրենց փորձն ու գիտելիքներն են ներդնում, որպեսզի յուրաքանչյուր երեխա կարողանա սովորել իր համար առավելագույն օգուտով:

Ներառական կրթությունը գործընթաց է, որը հենվում է բոլոր երեխաների՝ այդ թվում նաև կրթության հատուկ պայմանների կարիք և սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող, կրթություն ստանալու իրավունքի վրա: Այն արձագանքում է բոլոր սովորողների բազմազան կարիքներին, մեծացնում է մասնակցությունը ուսումնական, մշակութային ու համայնքային կյանքին: Այն ենթադրում է փոփոխություններ և բարեփոխումներ կրթության բովանդակության մեջ, մոտեցումներում, կառույցներում և մեթոդներում, տարածվում է համապատասխան տարիքային խմբի

բոլոր երեխաների վրա, և հենված է այնհամոզմունքի վրա, որ բոլոր երեխաներին կրթելը հանրակրթական համակարգի պարտականությունն է:

Ներառումը՝ այսօրվա ըմբռնմամբ, ծագում է հատուկ կրթությունից: Հատուկ կրթությունը զարգացել է մի շարք փուլերով, որոնց ընթացքում ուսումնասիրվել են հաշմանդամ երեխաների և սովորելու դժվարություններ ունեցող աշակերտների կարիքների բավարարման տարբեր ուղիներ: Որոշ դեպքերում հատուկ կրթությունը լրացրել է հանրակրթությունը, իսկ այլ դեպքերում եղել է լրիվ առանձնացված: Վերջին տարիներին կասկածի տակ է դրվել առանձնացված կրթական համակարգերի նպատակահարմարությունը՝ ինչպես մարդու իրավունքների, այնպես էլ արդյունա-վետության տեսանկյուններից:

Ներկայումս կիրառվող մեթոդներն ու ծրագրերն ի վիճակի չեն բավարարելու մարզինալացման ու մեկուսացման ենթադրվող երեխաների ու դեռահասների կարիքները: Անցյալում այդ նպատակով դիմում էին հատուկ ծրագրերի, հաստատությունների և մասնագետ մանկավարժների օգնությանը: Լավագույն նկատառումներով իրականացվող նման տարբերակման հետևանքը հաճախ լինում էր բացառումը:

Կրթությունը պետք է համարվի ցանկացած անձի մարդկային ու ֆունկցիոնալ զարգացմանը նպաստող միջոց՝ անկախ ֆիզիկական կամ այլ խոչընդոտներից: Ուստի, որևէ տեսակի հաշմանդամություն չի կարող արգելք լինել մարդու կրթություն ստանալու իրավունքի համար: Այսպիսով, ներառումը ենթադրում է մի գործընթացի ծավալում, որն ուղղված է բոլոր սովորողների բոլոր կարիքներին՝ ներառյալ նրանց, ովքեր ենթակա են մարզինալացման և բացառման:

Ստորև բերված են մարզինալացված, բացառված և խոցելի խմբերի որոշ օրինակներ. բռնությունների ենթարկվող երեխաներ, աշխատող երեխաներ, փախստական կամ տեղահանված երեխաներ, միգրանտներ, կրոնական փոքրամասնություններ, տանն աշխատող երեխաներ, չքավոր երեխաներ, լեզվական փոքրամասնություններ, ազգային փոքրամասնություններ, հակամարտությունների գոտիների երեխաներ, զինվոր-երեխաներ, հաշմանդամ երեխաներ, քոչվոր երեխաներ, ՄԻԱՎ/ՉԻԱՎ-ի հետևանքով որբացած երեխաներ:

Ներառական կրթությունը

- ընդունում է, որ բոլոր երեխաները կարող են սովորել,
- ընդունում և հարգում է երեխաների տարբերությունները՝ տարիքը, սեռը, ծագումը, լեզուն, զարգացման խնդիրները, անհատական առանձնահատկությունները, ընտանիքի սոցիալական կարգավիճակը և այլն,
- նպաստում է բոլոր երեխաների կարիքներին համապատասխան կրթական գործընթացի կազմակերպմանն ու իրականացմանը,
- նպաստում է ներառական հասարակության կառուցման հեռահար ռազմավարական գաղափարների իրականացմանը,
- դինամիկ և զարգացող գործնթաց է:

Ներառական կրթությունը հաշմանդամության սոցիալական մոդելի յուրօրինակ ածանցյալ է: Այն ընդունում է, որ բոլոր երեխաները տարբեր են, իսկ դպրոցներն ու հանրակրթական համակարգը պետք է համալրվեն բոլոր սովորողների՝ զարգացման հապաղումներով, արատներով և առանց դրանց, անհատական պահանջումներին: Մակայն, ներառում չի նշանակում բոլորին ձուլելու կամ միատեսակ դարձնելու ձգտում: Այն ընդունում է, որ երեխաները սովորում են տարբեր արագությամբ, իսկ ուսուցիչներին անհրաժեշտ են հատուկ հմտություններ՝ ուսուցման գործընթացի ճկունությունն ապահովելու համար: Պարզապես, երեխաներին անհրաժեշտ է հասկանալի, մատչելի դասավանդում: Իսկ դա իր հերթին ենթադրում է երեխայի առանձնահատկություններին, անհատական կրթական պահանջումներին, զարգացման տեմպերին, ընդունակություններին և կարողություններին համապատասխանող տարբեր մեթոդների օգտագործում:

Տնից ու ընտանիքից հեռու՝ հատուկ դպրոցներում երեխաներին տեղավորելը հակասում է տան, ընտանիքի և համայնքի կյանքին մասնակցության նրանց իրավունքներին: Չնայած հատուկ դպրոցների որոշ կրթական առավելությունների՝ կրթական հատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների բաժանումը ընտանիքից ու տնից հաճախ խոսում է հասարակության մեջ այդպիսի մարդկանց նկատմամբ գոյություն ունեցող նախապաշարմունքների մասին: Ներառումը սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաներին հնարավորություն կտա կրթություն ստանալ իրենց համայնքներում և չմեկուսանալ ընտանիքներից:

Կրթութեան հատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների ընդգրկումը հանրակրթական դպրոցներ կստիպի ուսուցիչներին կիրառել նոր՝ դեպի երեխան կողմնորոշված մեթոդներ, ապահովել մեծ թվով մասնակիցների ընդգրկվածություն ուսումնական գործընթացում:

Ներառական կրթությունը կարող է բարձրացնել կրթության որակը բոլորի համար:

Որոշ ուսուցիչներ ենթադրում են, թե կրթութեան հատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների ուսուցման համար իրենց անհրաժեշտ կլինեն «հատուկ հմտություններ»: Սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ կրթութեան հատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաներին հանրակրթական գործընթացի մեջ ներգրավելու համար ընդամենը անհրաժեշտ է որակյալ հասկանալի և մատչելի դասավանդում, որը և նպաստում է աշակերտների ակտիվության բարձրացմանը: Սա այն է ինչ պետք է անի ուսուցիչը՝ բոլոր երեխաներին (այդ թվում նաև սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող) որակյալ կրթություն տալու համար: Ի լրումն այդ ամենի, անհրաժեշտություն կառաջանա հատուկ տեխնիկական օժանդակության և երեխայի զարգացման կոնկրետ խանգարումներով պայմանավորված սարքավորումների գործադրման:

Ներառական կրթության անցնում են բազմաթիվ երկրներ՝ կրթության համեմատաբար համեստ բյուջեով և տեխնիկական միջոցների փոքր ծավալով: Այս գործունեության դրական արդյունքներից են դասավանդման որակի բարձրացումն ու սովորողների ձեռքբերումները (այդ թվում նաև կրթական գործընթացից դուրս մնացած և ցածր առաջադիմությամբ աշակերտների թվի նվազեցումը):

Հասարակության մեջ սահմանափակ հնարավորություններ ունեցողների նկատմամբ կանխակալ վերաբերմունքը բավական ամուր է արմատավորված: Պատճառներն են՝ տեղեկատվության և հատուկ պայմանների կարիք ունեցող մարդկանց մասին ունեցած գիտելիքների, նրանց հարևանությամբ ապրելու փորձի բացակայությունը նաև պակասը: Նման պատճառներով ստեղծված կարծրատիպերը կոտրելը բավական դժվար է: Սակայն, փորձը ցույց է տալիս, որ համապատասխան բարենպաստ մթնոլորտում երեխաները առավել հանդուրժող են, քան մեծահասակները: Միևնույն դպրոցում սովորելով կրթական հատուկ պայմանների

կարիք ունեցող երեխաների հետ, նրանց մեջ կձևավորվի անկանխակալ վերաբերմունք վերջիններիս հանդեպ: Արդյունքում, ապագա քաղաքացիների մոտ կարմատավորվի այն գիտակցությունը, որ հատուկ պայմանների կարիք ունեցող մարդիկ ևս հասարակության լիիրավ անդամներ են:

«...Այս ծրագիրն օգտակար է բոլորի համար: Սահմանափակ հնարավորություններ չունեցող երեխաները օգուտ կստանան այդպիսի շփումից: Դեռևս վաղ հասակից նրանք կսովորեն ավելի համբերատար լինել կրթության հատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների նկատմամբ, որի արդյունքում կբարձրանա նրանց սոցիալական պատասխանատվությունը»:

Կրթության հատուկ աշխատակից՝ Լեսոտտ

Ներառական կրթությունը կնպաստի աղքատության պատճառով առաջացող օտարացման երևույթի վերացմանը և կնպաստի հաղթահարելու խտրականությունը:

Հաշմանդամությունն ու աղքատությունը սերտորեն փոխկապակցված են: Աղքատ երեխան առավել պասիվ է, նրանից անհամեմատ դժվար է ակնկալել ակտիվ միջամտություն և աջակցություն որևէ գործընթացին: Հաշմանդամ երեխաներ ունեցող ընտանիքների համար (տարբեր պատճառներով՝ տեղաշարժման, աշխատանքի, երեխայի խնամքի հետ կապված խնդիրներ և այլն), ավելի մեծ է աղքատության եզրին հայտնվելու վտանգը: Որքան աղքատ է ընտանիքը, այնքան մեծ է հասարակությունից նրա անդամների մեկուսացման հավնականությունը: Այս պարագայում կրթությունը կարող է տալ գործնական հմտություններ և գիտելիքներ՝ աղքատությունը և նրանից բխող արատավոր երևույթները հաղթահարելու համար:

Հասկացություն ներառական կրթության մասին

Հատուկ կարիքներով, ինչպես նաև աղքատ ընտանիքների երեխաներին ու մեծահասակներին, ներառական կրթությունը հնարավորություն է տալիս դիմակայելու նախապաշարումներին, օգնում է նրանց դուրս գալու ստվերից, սեփական տեսակետն արտահայտելիս լինել ավելի ինքնավստահ, կառուցել սեփական ապագան և դառնալ հասարակության լիիրավ անդամ:

Հանրակրթական դպրոցներում ներառական կրթությունը նպաստում է սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաների ուսման արդյունավետությանը՝ և որակի բարձրացմանը:

Կրթության մեջ ներառումը ենթադրում է՝

- բոլոր աշակերտների կրթական կարիքների հավասար գնահատում,
- դպրոցական՝ ուսումնական և մշակութային, համայնքային միջոցառումներին աշակերտների ներգավժվածության աստիճանի բարձրացում,
- դպրոցների վարած քաղաքականության վերակառուցում և նրանց համապատասխանեցում աշակերտների բազմազանությանը և առանձնահատկություններին,
- ուսումնական ոլորտում արհեստական խոչընդոտների վերացում և նրանում բոլոր աշակերտների ներգրավում (չսահմանափակվելով միայն հաշմանդամներով և կրթական հատուկ պահանջ ունեցողներով),
- խոչընդոտները հաղթահարելու փորձի ձեռք բերում, որը կոչված է ապահովելու որոշակի աշակերտների մասնակցությունն ուսումնական գործընթացին՝ աշակերտների համար ավելի մեծ փոփոխությունների ակնկալիքներով,
- աշակերտների միջև տարբերությունները ոչ թե որպես դժվար հաղթահարվող բարդության, այլ որպես կրթական գործընթացին նպաստող հանգամանքի ընդունում,
- սեփական համայնքում կրթություն ստանալու աշակերտների իրվունքի գիտակցում,

- ինչպես աշխատակազմի, այնպես էլ աշակերտների համար դպրոցական պայմանների բարելավում,
- համայնքային արժեքների կայացման ու զարգացման, ինչպես նաև նվաճումների մեծացման գործում դպրոցների դերի կարևորում, • դպրոցների ու համայնքների միջև փոխաշահավետ հարաբերությունների հաստատում,
- կրթությունը՝ որպես հասարակության մեջ մարդու լիարժեք ներառման ու ինքնադրսևորման կարևորագույն բաղադրամասի ճանաչում:

Ներառական կրթությունը կրթական այնպիսի ծրագիր է, որը բացառում է ամեն տեսակ խտրականություն երեխաների նկատմամբ, ապահովում է հավասար վերաբերմունք բոլոր մարդկանց հանդեպ, կրթական համակարգում ստեղծում է ուրույն պայմաններ կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիքներ ունեցող անձանց համար:

Ներառական կրթությունը հանրակրթության զարգացման գործընթաց է, որը ենթադրում է կրթության մատչելիություն բոլորի համար, երեխաների ամենատարբեր կարիքների բավարարմանն ուղղված բոլոր տեսակի միջոցների ապահովում, ինչը հանրակրթական դպրոց մտնելու այցեքարտ է ընձեռնում հաշմանդամություն ունեցող երեխաներին:²

Ինչու է պետք ներառումը

Ներառական կրթությունը մարդու իրավունքն է, այն ապահովում է լավ կրթութ-յուն և սոցիալական առումով հիմնավորված է:

Կրթությունն իրավունքի տեսանկյունից՝

- ✚ Բոլոր երեխաները միասին սովորելու իրավունք ունեն:
- ✚ Երեխաներին չի կարելի թերաբժևորել, կամ նրանց նկատմամբ խտրական վերա-բերմունք ցուցաբերել հաշմանդամության կամ սովորելու դժվարությունների պատ-ճառով:
  - Հաշմանդամ մեծահասակները, որոնք ժամանակին սովորել են հատուկ դպրոցնե-րում, այսօր արդեն պահանջում են վերջ տալ խտրականությանը:

²<http://33dproc.weebly.com/135013811408137714041377139113771398-1391140813851400141013851397140014101398.html>

- Երեխաներին տարատեսակ դպրոցներում միմյանցից առանձնացնելու օրինական պատճառներ չկան: Երեխաները պետք է սովորեն միասին. դա օգտակար կլինի բոլորի համար: Պետք չէ առաատանձնացնել նրանց միմյանցյկից:

Կրթության որակի տեսանկյունից՝

- Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ակադեմիական և սոցիալական առում-ներով երեխաներն ավելի լավ արդյունքների են հասնում ներառական կրթության դեպքում:
- Հատուկ դպրոցում չկա այնպիսի բան, որ չի կարելի անել հանրակրթական դպրոցում:
- Նվիրատվության և աջակցության դեպքում ներառական կրթությունը ուսում-նական ռեսուրսների ավելի արդյունավետ օգտագործումն է:
- Սոցիալական հարցերի տեսանկյունից՝
- Խտրականությունը երեխաների մեջ սերմանում է վախ, սոցիալություն, նախապա-շարումներ, չարություն:
- Բոլոր երեխաները զգում են կրթության կազմակերպման այնպիսի ձևի կարիք, որը կօգնի նրանց հարաբերություններ հաստատել բոլորի հետ և պատրաստվել հասարակական կյանքին:
- Միայն ներառական մոտեցումը կարող է նվազեցնել վախը և նպաստել բարե-կամության, հարգանքի ու փոխըմբռնման հաստատմանը:³

Ներառական կրթության վերաբերյալ թյուր պատկերացումներ և մտահոգություններ: Փաստարկներ դրանց դեմ:

Ներառման վերաբերյալ առկա են շատ թյուր պատկերացումներ, որոնք էլ դրա իրա-կանացման հիմնական խոչընդոտներն են: Օրինակ՝

---

³Ներառական կրթությունը ըստ «Փրկեք երեխաներին» («Save children») իրավապաշտպան կազմակերպությունների դաշինքի նյութերի:

- ներառումը թանկ է,
- ներառման կիրառումը նախևառաջ ենթադրում է փոփոխություններ հասարակության մեջ,
- ներառումը տեսական գաղափար է, բայց ոչ գործնական,
- ներառումը պահանջում է հատուկ հմտություններ և կարողություններ, որոնց ձեռք-բերումը բարդ է,
- ներառման իրագործումը ոչ թե կրթության, այլ սոցիալական ապահովության նախա-բարության պարտականությունն է,
- ներառումը հաշմանդամությանն առնչվող հարց է:

❖ Ենթադրվում է, որ ներառական կրթության դեպքում, բոլոր այն աշակերտները, ովքեր ունեն սահմանափակ հնարավորություններ և ինչ-որ առանձնահատուկ կարիքներ, չեն կարողանա հաղթահարել ուսումնական գործընթացը և կունենան խնդիրներ:

Դա այդպես չէ: Ներառական մոտեցում նշանակում է, որ ուսուցիչները անհատական աջակցություն են ցույց տալիս բոլոր աշակերտներին և աշակերտների որոշ խմբեր բաժանված չեն մյուսներից: Երեխաները գիտելիքներ են ստանում տարբեր վայրերում՝ տարբեր ուղիներով: Ներառական դպրոցներն այս իմաստով անչափ ճկուն են, քանի որ հնարավորություն են տալիս ուսուցիչներին ու աշակերտներին օգտվել անհրաժեշտ աջակցությունից և ծառայություններից այն ժամանակ և այնտեղ, որտեղ անհրաժեշտ է: Ճկուն դասացուցակը, ծնողների հետ աշխատանքը, հասարակական կազմակերպությունների հետ փոխգործողությունը, համատեղ արտադասարանական աշխատանքը՝ ահա մի քանի եղանակներ, որոնք օգնում են մանկավարժներին ավելի լավ հարմարվել երեխաների հետաքրքրություններին ու կարիքներին, նպաստել այն բանին, որ սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաները ստանան անհրաժեշտ ծառայություններ և աջակցություն:

❖ Ներառումը ենթադրում է, որ բոլոր աշակերտները պետք է ամբողջ ուսումնական ժամանակն անցկացնեն դասարանում:

Դա էլ այդպես չէ: Ներառական կրթության պրակտիկան ցույց է տալիս, որ խնդիրը ոչ թե տեղն է, այլ բուն համագործակցային միջավայրն ու իրադրությունը: Ամեն ոք գիտելիքներ է ստանում տարբեր վայրերում, որոնցից մեկն էլ ավանդական

դասարանն է: Կան նաև գրադարաններ, լաբորատորիաներ, համակարգչային դասարաններ, խաղահրապարակներ, մարզադահլիճներ, դպրոցի բակ և այլն: Կարևոր չէ, թե որտեղ են գտնվում աշակերտները, գլխավորն այն է, որ նրանք գտնվեն հասակակիցների շրջանում: Երբեմն ուսման համար անհարաժեշտ է, որ աշակերտը լինի ամբողջ դասարանի հետ, երբեմն՝ ոչ մեծ խմբում, իսկ երբեմն էլ՝ նույնիսկ ուսուցչի հետ առանձնացված:

❖ Դասարանում սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաները իզոլյաներ՝ վտարյալներ են: Համադասարանցիները նրանց ծաղրում են:

Ոչ: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ, ընդհակառակը, սովորական երեխա-ների և սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաների միջև ներեռական դասարաններում հաստատվում են խիստ ամուր և երկարատև ընկերական հարա-բերություններ: Այդ ընկերությունն օգնում է նրանց ճիշտ ընկալել բազմազանությունը: Այստեղ աշակերտները գտնվում են սոցիալապես առավել նպաստավոր և հարմար իրադրության մեջ շփվելու և այն մարդկանց ճանաչելու առումով, ովքեր տարբերվում են իրենցից: Միննույն է, նրանք այլ մակարդակում, այսպես թե այնպես, շփվում են սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող հասակակիցների հետ: Սակայն, ներառական դասարանը այն վայրն է, որտեղ սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող և չունեցող սովորողները բայրացականության, արդարացիության և հանդուրժողականության մթնոլորտում: Իհարկե, երեխաներն ու դեռահասները ծաղրում են միմյանց՝ երբեմն նույնիսկ դաժանորեն և վիրավորական ձևով, բայց դա նրանց միջավայրում տարիքային առանձնահատկություններով պայմանավորված երեկույթ է: Ներառական դասարաններում սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաները ստանում են ծաղրանքի իրենց բաժինը մյուսներից ոչ ավել և ոչ պակաս:

❖ Ուսուցիչները չգիտեն, թե ինչպես պետք է սովորեցնեն սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երեխաներին, և վախենում են, որ եթե վերջիններս թերանան կամ չսովորեն, ապա իրենք են մեղավոր ճանաչվելու:

Համընդհանուր ձևավորում, համընդհանուր ներառական կրթություն

ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2014 թվականի դեկտեմբերի 1-ին ընդունվել է «Հանրակրթության մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքը (ՀՕ-200-Ն), որով էլ հիմք դրվեց հանրակրթության համակարգում համընդհանուր ներառական կրթությանն անցմանը:

Եվ այսպես, ինչ է ասում Օրենքը համընդհանուր ներառական կրթության մասին:

1. Նախ և առաջ օրենքում տրվել են մի շարք կարևոր սահմանումներ, որոնք կանոնակարգում են համընդհանուր ներառական կրթության կազմակերպման գործընթացը: Օրինակ Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետում տրվել են հետևյալ սահմանումները՝

- կրթության առանձնահատուկ պայմաններ
- կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձ
- ներառական կրթություն
- մանկավարժահոգեբանական աջակցության ծառայություններ
- երեխայի կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիքի գնահատում
- մանկավարժահոգեբանական աջակցության կենտրոն
- ֆինանսավորման բարձրացված չափաքանակ
- անհատական ուսուցման պլան
- ուսուցչի օգնական:⁴

Համընդհանուր ձևավորումը և կրթությունը 2000-ականների սկզբին համընդհանուր ձևավորման սկզբունքները տեղափոխվեցին կրթության ոլորտ՝ վերանվանվելով ուսումնառության համընդհանուր ձևավորում (ՈՒՀՁ): Այդ պրակտիկան լայն տարածում գտավ ներառման կրթության համատեքստում՝ նպատակ ունենալով կրթական համակարգերը հարմարեցնելու բոլոր սովորողների կարիքներին ու առանձնահատկություններին: Դեյվիդ Ռոզը և Անն Մեյերը (2005)

⁴Ներառական կրթություն. Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ. -Երևան: 2017. 146 էջ:էջ 19

ՈՒՀԶ-ն նկարագրել են որպես տեղեկատվությունը աշակերտներին ներկայացնելու, նրանց սովորածը ստուգելու և դասապրոցեսում ներգրավելու բազմազան միջոցների ամբողջություն: ՈՒՀԶ-ի հիմքում այն սկզբունքն է, որ նյութի բովանդակությունը ակադեմիական փորձառության ամենակարևոր մասն է, սակայն ուսուցիչները սովորողներին դասապրոցեսում ներգրավելու համար բազմազան միջոցներ կիրառելու վարպետություն պետք է ցուցաբերեն: Այս մոտեցումն ուղղված է ամբողջ դասարանին և հիմնված է աշակերտների անհատականության, կենսափորձի, սովորելու ոճի, մշակութային ու կրոնական գիտակցության, հաշմանդամության փաստի և լեզվական ընդունակությունների համար դասավանդման արդյունավետ ձևեր գտնելու և աշակերտների առանձնահատկությունների նկատմամբ հարգանքի վրա:

Համընդհանուր ձևավորում և կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք

Ներառման գործում ՈՒՀԶ-ի կարևոր ներդրումներից մեկը մանկավարժի ուշադրության կենտրոնացումն է սովորողների բազմազանության վրա: Հայաստանում մասնագետների կողմից քայլեր են արվում հաշմանդամության ընկալումը վերափոխարկելու համար: Մանկական գրականության միջոցով մարդկանց տարբերությունների ներկայացման (Ավագյան, Բաղդասարյան և Սարգսյան, 2016) և ուսուցիչների վերապատրաստումների նկատմամբ նոր մոտեցումների մշակման արդյունքում խորանում են մարդկային բազմազանության մասին պատկերացումներն ու տարբերությունների ընդունումը: Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիքը գնահատելիս սովորողի խնդիրները մատնանշելու փոխարեն առանձնացվում ու երևան են բերվում նրա ռեսուրսները և ներուժը: Խորհրդային տարիներին ենթադրվում էր, որ բոլոր մարդիկ հրապարակապես նման են, կատարյալ, գեղեցիկ, առանց խնդիրների: Բոլոր նրանք, ովքեր չէին բավարարում այս չափանիշներին (ունեին տեսողական, լսողական, ֆիզիկական, մտավոր, նույնիսկ խոսքի և հաղորդակցման խնդիրներ), մեծանում էին հատուկ գիշերօթիկ հաստատություններում, իրենց ընտանիքներից ու հասարակությունից առանձնացված (Ավագյան և այլք, էջ 156): Այսօր Հայաստանում գնալով ավելի է տարածվում բազմազանության նկատմամբ հանդուրժողականությունը, և այն փաստի ընդունումը,

որ մարդիկ տարբեր կերպ են ընկալում ու իմաստավորում տեղեկատվությունը, ճանաչում պատկերները, նրանց մոտ նյութի նկատմամբ հետաքրքրություն առաջանում է դասավանդման որոշակի մոտեցման կիրառման դեպքում (Vygotsky, 1962): Ու՛ՀՁ-ը ուշադրություն է դարձնում այն իրողությանը, որ ցանկացած դպրոցում սովորում են կրթության ամենատարբեր պայմանների կարիքներ ունեցող բազմազան աշակերտներ: Ու՛ՀՁ-ը հրաժարվում է այն տեսակետից, որ սովորողները լինում են «նորմալ» և «ոչ նորմալ», կամ սովորական և կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող (Rose & Meyer, 2005):

Տարբերակված դասավանդումը և ուսումնառության համընդհանուր ձևավորումը:

Թե՛ հատուկ և թե՛ հանրակրթական դպրոցի մանկավարժները ծանոթ են տարբերակված ուսուցման գաղափարին: Այս ընդգրկուն հայեցակարգը ուսուցիչներին հնարավորություն է տալիս առանձին թեմաներ դասավանդելիս, մարտահրավերը հարմարեցնել սովորողների անհատական առանձնահատկություններին: Այսպես, ուսուցիչը կարող է ավելացնել կամ պակասեցնել բառատերտում գրվող անձանոթ բառերի քանակը, որը աշակերտը պետք է սովորի նախքան նոր դաս անցնելը: Տարբերակված ուսուցումը կիրառվել է աշխարհի տարբեր դպրոցների ներառական դասարաններում և հիմնված է Վիգոտսկու «Ձարգացման մոտակա գոտու» (1978) տեսության վրա, ըստ որի սովորողները լավ են սովորում, երբ տրված հանձնարարությունները մատչելի են, ոչ թե շատ դժվար կամ պարզունակ: Քոֆմանը և Հալահանը (2011) այս մոտեցումը որակում են որպես տեղեկատվությանը դժվարությամբ տիրապետելու մոտեցում, համաձայն որի, հանձնարարությունները պետք է լինեն դժվար, բայց ոչ խրթին: Տարբերակված ուսուցումը կարող է լինել Ու՛ՀՁ գործընթացի մի մասը: Ու՛ՀՁ-ի ուղղությամբ իրականացված հետազոտությունները վկայում են, որ որոշ սովորողների համար յուրացման չափանիշները կամ ակնկալ-լիքները փոփոխելու անհրաժեշտությունը Ներառական կրթության ռազմա-վարություններ. Դասագիրք կարող է սակավ լինել, եթե դասավանդելիս կիրառվեն բազմազան նյութեր: Այսպես, Էդիբերնը (2007, 2010) ներկայացրել է ուսուցման դժվարություններ ունեցող սովորողներին վերաբերող դեպքեր, ում ուսումնառության արդյունավետությունը

բարձրացել է, երբ ուսուցիչները հրաժարվել են դասախոսելու և միայն տպագիր նյութերով դասավանդելու ավանդական ձևից: Նման սովորողների հետ աշխատելիս հատուկ պայմանների և փոփոխությունների մտցնելու կարիքը կարող է նվազել, եթե ուսուցիչը դասը պլանավորելիս ցուցաբերի ճկունություն: Այն դեպքում, երբ սովորողների կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիքները վաղօրոք նկատի են առնվում և մատչելի դասավանդումը դրվում է դասի պլանավորման հիմքում՝ բոլորը կարողանում են ավելի լավ սովորել

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ներառական կրթությունը ձգտում է հասնել ուսուցման նկատմամբ առավել ճկուն մոտեցման՝ բավարարելու մարդկանց զանազան կրթական պահանջները: Եթե ներառական կրթության մտցրած փոփոխությունները ուսուցումն ավելի արդյունավետ դարձնեն, ապա կշահեն բոլոր երեխաները, այլ ոչ միայն առանձնահատուկ կրթության կարիքներ ունեցողները:

Դեռևս 2010 թվականին վավերացնելով ՄԱԿ-ի 2006թ. «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիան՝ Հայաստանի Հանրապետությունն այսօր արդեն իրականացնում է համընդհանուր ներառական կրթություն:

Համընդհանուր ներառական կրթությունը ավելի մատչելի և հասանելի է դարձնում կրթությունը բոլորի համար: Ուստի այն մանկավարժական թիմը, որն իր համար ընտրել է ներառական գործընթացի իրականացում, առաջին հերթին պետք է յուրացնի ներառական կրթության կարևորագույն սկզբունքները, որոնք 8-ն են՝

1. մարդկային արժեքները կախված չեն նրա ընդունակություններից և նվաճումներից,
2. յուրաքանչյուրն էլ կարող է զգալ և մտածել,
3. յուրաքանչյուրը շփվելու և հասկացված լինելու իրավունք ունի,
4. բազմազանությունը լրացնում է մարդու կյանքի բոլոր բացթողումները,
5. լիարժեք կրթությունը կարող է իրականանալ տարբեր փոխհարաբերությունների պայմաններում,
6. բոլոր հասակակիցները աջակցության և ընկերության կարիք ունեն,
7. Սովորողի նվաճումը կայանում է նրանում, թե նա ինչ կարողացավ անել, այլ ոչ թե հակառակը,
8. բոլոր մարդիկ մարդկանց կարիք ունեն:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Կոնվենցիա հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին ՄԱԿ 1993// ՀՀ-ում ուժի մեջ մտած հոկտեմբերի 22-ին, Երևան 2010, 3. Կրթության հատուկ կարիքների գործունեության կառուցվածք, ՅՈՒՆԵՍԿՕ, 1994,
2. Ներառական կրթության կազմակերպման մեթոդական ուղեցույց ձեռնարկ, Երևան 2017 հեղինակային հրատարակություն
3. Ներառական կրթության կազմակերպման պետական կարգ
4. Ներառական կրթություն. Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ. -Երևան: 2017.
5. ՅՈՒՆԵՍԿՕ, Բաց ֆայլ ներառական կրթության մասին ԱՄՆ, 2004թ.
6. Макаров, Ю. А. Личность педагога и метод диагностики толерантности в профессиональной педагогической среде, 2001 N5,
7. www.edu.am,
8. www.disabilityinfo.am